

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ-ХУДОЖНИКІВ

У статті висвітлено складові професійного розвитку педагогів-художників у системі позашкільної освіти, визначено та теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови їхнього професійного зростання.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови, професійний розвиток, педагоги-художники, творчість, самоосвіта, саморозвиток, наставництво.

Сьогодні у суспільстві особлива увага приділяється всебічному розвитку дитини, зокрема у системі позашкільної освіти. Відтак важливого значення набувають питання оновлення стратегічних і методологічних підходів до означеної ланки національної системи освіти, відповідного програмно-змістового наповнення та організаційно-методичного забезпечення професійної діяльності педагогів-художників.

Багатоаспектне вивчення сутності поняття "професійний розвиток педагогів художньо-естетичного профілю", яке являє собою безперервний процес підвищення професійного рівня, дає підстави стверджувати, що найефективніше професійний розвиток педагогів проходить безпосередньо на роботі. Але для цього у позашкільних навчальних закладах художньо-естетичного профілю повинні бути створені певні психолого-педагогічні умови, які об'єднують у собі чинники, форми, методи та засоби, вимоги, обов'язки педагогів та ін.

Отже, мета статті – визначити та теоретично обґрунтувати психолого-педагогічні умови професійного розвитку педагогів-художників.

Цілком закономірною є увага багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (В.Зонь, Н. Кузьміна, Л.Василенко, І.Погоріла, Р.Суровцева, Т.Стрітьєвич, К. Чарнецькі та ін.) до проблеми виявлення психолого-педагогічних умов у різних аспектах педагогічної науки.

У психолого-педагогічному словнику [4, с. 72] дефініція "умова" тлумачиться як фактор (від лат. factor – чинник), тобто рушійна сила, причина будь-якого процесу.

За визначенням Т. Стрітьєвич [5], організаційно-педагогічні умови є відображенням відношень педагогічного процесу до тих чинників, завдяки яким він виникає та існує. Водночас К. Чарнецькі [7] найважливішими умовами професійного розвитку особистості вважає: схильність і здібність до відповідного виду діяльності, що зумовлюють ефективне професійне навчання, інтерес до професії і задоволення від обраної професійної діяльності; мотивацію діяльності, яка зумовлює успіх у професійному навчанні і виконанні праці; спілкування з оточуючими, яке сприяє тісним контактам і співпраці з ними; ціннісні орієнтації, які спрямовують ідейні сторони життя і діяльності.

З точки зору моделювання технології інтенсивного навчання дорослих у системі неперервної освіти, О. Мудра [2, с.8] виокремила такі педагогічні умови: спрямування педагогічного впливу викладача на підвищення рівня мотивації слухача; врахування основних вікових і психологічних особливостей навчання дорослих; створення сприятливої атмосфери для інтенсивного навчання; максимальна активізація діяльності викладача та слухача.

Особливо суттєвим є те, що серед умов, які впливають на формування потреби саморозвитку та самоосвіти педагогів, науковці акцентують увагу на розширенні обсягу пізнавальної інформації та джерел, способів її отримання, використанні у викладанні різних засобів навчання, додаткової літератури; перехід від репродуктивної до творчої діяльності, самостійне доведення, порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, самостійне творче застосування отриманих знань, розв'язання нестандартних завдань; урахування пізнавальних

можливостей учнів, диференційований підхід до учнів; усвідомлення особистої та суспільної значущості самоосвіти та саморозвитку.

Так, у ході дослідження професійного розвитку педагогів-художників було визначено такі психолого-педагогічні умови професійного розвитку педагогів позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного профілю:

- забезпечення реалізації внутрішньої потреби особистості педагога у професійному зростанні через самоосвіту і саморозвиток;
- створення середовища для творчої діяльності та активної участі педагогів у загальношкільних заходах;
- налагодження міжособистісних відносин між членами педагогічного колективу на засадах взаєморозуміння, взаємодопомоги, співробітництва та партнерства;
- використання сучасних форм, методів та засобів професійного розвитку педагогів, які максимально відповідають індивідуальним потребам та можливостям особистості.

У контексті вищезначеного, доцільною, на нашу думку, буде детальна характеристика кожної з виокремлених умов.

Аналіз джерельної бази показав, що науковці (П. Блонський, С. Єлканов, В. Скар та ін.) пріоритетне значення в процесі професійного розвитку педагога надають самоосвіті, яку В. Скар визначає як універсальну форму вдосконалення педагога, що об'єднує всі існуючі форми підвищення кваліфікації в єдину систему, здатну підняти педагога до вершин майстерності.

Інші дослідники розглядають самоосвіту як сукупність декількох "само", що сприяють формуванню свідомої діяльності педагогів з розвитку власних потенцій: самооцінки (вміння оцінювати свої можливості); самообліку (вміння брати до уваги наявність своїх якостей); самовизначення (вміння вибрати своє місце в житті, суспільстві, усвідомлювати свої інтереси); самоорганізації (вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність); самореалізації (реалізації особистістю своїх можливостей); самокритичності (вміння критично оцінювати перевагу та недоліки власної роботи); самоконтролю (здатності контролювати свою діяльність); саморозвитку (результату самоосвіти).

Відтак науково доведено, що система самоосвіти педагогів має певну структуру та складається з таких етапів: планування; вибір форм, методів та змісту самоосвіти; аналіз та практичне використання набутих знань. Така структура має замкнений характер, де нові знання потребують переосмислення та вдосконалення. Отже, педагог переходить на новий рівень і знов починає планувати, вибирати та аналізувати. Досвід доводить, що подібну структуру доцільно використовувати і відносно до процесу професійного розвитку педагогів, зокрема у позашкільних навчальних закладах.

Поряд із самоосвітою науковці виділяють саморозвиток, як одну із найпоширеніших складових професійного розвитку. Сутність саморозвитку полягає в тому, що педагог повинен поставити перед собою мету, досягнення якої матиме на нього найбільший вплив, продумати види діяльності, засоби та шляхи, які сприятимуть реалізації цієї мети. В такому випадку, педагоги беруть на себе відповідальність за власний розвиток, а завданням керівництва навчального закладу або методиста є допомогти, направити, проконсультувати та підтримати вчителя. Приклади використання саморозвитку спостерігаємо в різних країнах світу, тому вважаємо його актуальним та дієвим і для педагогів позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного профілю України та виокремлюємо забезпечення реалізації внутрішньої потреби особистості педагога у професійному зростанні через самоосвіту і саморозвиток як умову професійного розвитку педагогів.

Зазначимо, що сукупність вищезазначених напрямків діяльності педагогів – самоосвіти та саморозвитку – є предметом методичної роботи позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного профілю, яка виступає актуальним питанням у роботах багатьох науковців (Ю. Бабанський, О. Дубасенюк, С. Єлканов, І. Жерносек, В. Сухомлинський,

М. Фіцула та ін.). Вони характеризують методичну роботу в школі як "цілісну, засновану на досягненнях науки, передового педагогічного досвіду і на конкретному аналізі навчально-виховного процесу, систему дій і заходів, які спрямовані на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагога, а також на досягнення і розвиток позитивних результатів навчально-виховної роботи" [3, с. 183].

Отже, ефективність роботи методичної системи позашкільного закладу з професійного розвитку педагогів визначається такими критеріями: рівнем педагогічної майстерності працівників закладу; здатністю використовувати ефективні сучасні методики викладання мистецьких дисциплін; поширенням власного досвіду педагогічних та мистецьких знахідок; володінням інформацією щодо новітніх науково-теоретичних та практичних досягнень; прагненням педагогів працювати творчо і натхненно; бажанням брати участь в експериментах; високою якістю навчально-виховного процесу; роботою педагогів із самовдосконалення; державною атестацією навчального закладу.

Безсумнівно, професійний розвиток педагогів – це тривалий процес, в якому важливим чинником виступає відчуття успіху, досягнення певного результату. Відтак, саме усвідомлення того, що витрачені зусилля мають позитивний результат, стимулює педагогів до подальшої кропіткої праці.

Зростання педагогічної та соціальної значущості проблеми професійного розвитку педагогів, зокрема педагогів позашкільних закладів художньо-естетичного профілю, актуалізує і важливу складову цього процесу, а саме: розвиток у них творчості.

Загальновідомо, що творчість традиційно тісно пов'язана з процесами пізнання та мислення і припускає вміння самостійної постановки проблеми та пошук нетрадиційних методів її вирішення. Творча діяльність людини характеризується неповторністю з точки зору обраних форм, результатів, появою нових методів пізнання та перетворення дійсності, створенням соціально значущих культурних цінностей.

"Творчість починається тоді, коли в процесі праці народжуються нові ідеї, розвиваються задуми" – писав В. Сухомлинський [6, с. 342]. Тому часто основа виявлення креативних, творчих особистостей полягає у вимірюванні їхнього інтелекту та оцінки рівня досягнень як з боку особистості, так і з боку колег.

При цьому до уваги беруть: "швидкість думки (кількість ідей, що виникають в одиницю часу); гнучкість думки (здатність перемикатися з однієї ідеї на іншу); оригінальність (здатність генерувати ідеї, що відрізняються від загальноновизнаних поглядів); допитливість (чутливість до проблем навколишнього світу); здатність до розробки гіпотези (логічна незалежність реакції від стимулу); фантастичність (повна відірваність відповіді від реальності за наявності логічного зв'язку між стимулом і реакцією)" [1, с. 12].

Однак, треба зауважити, що в науковій літературі існує проблема визначення поняття творчості, яке б якомога точніше передавало його суть. На значну увагу заслуговують погляди Г. Лефрансуа, який доходить висновку, що суперечності можливо було б вирішити, якщо розрізнити творчий процес, творчий продукт та творчу особистість.

На цьому наполягає й Р. Муні, який до вищезначених основних підходів до творчості додає ще середовище, де ця творчість здійснюється. Важливим аспектом виявлення креативності особистих якостей людини вважається також наполегливість у досягненні намічених планів, активність, агресивність у захисті своєї особистості, організаторські здібності тощо [1, с. 17].

Беручи все це до уваги, ми спиралися на визначення Д. Богоявленською творчості як такої, що походить від інтелекту, йде через мотиваційну структуру, яка або гальмує, або стимулює її прояв; на основний критерій, який виділив Є. Торранс – новизну, а також на рівні творчості А. Тейлора: експресивна творчість (спонтанне малювання дітей); продуктивна творчість (наукові й художні продукти); інвентивна (винахідницька творчість, коли винахідливість проявляється в матеріалах, методах і техніках); інноваційна творчість (поліпшення через модифікацію); генеруюча творчість (висування досконало нового принципу або допущення, навколо якого можуть виникнути нові рухи й школи).

Отже, творча особистість може бути виявлена шляхом аналізу особистих якостей, середовища, процесів, в яких вона бере участь, та продуктів, які вона створює.

Але педагог-художник – це особливий тип педагогічного працівника, який одночасно виступає в двох іпостасях, спільною рисою яких є творчість. Якщо педагогічна діяльність тісно пов'язана з творчим процесом, реалізацією своїх особистісних і професійних творчих потенцій засобами творення особистості вихованця, то рівень творчості художника, здебільшого, визначається якістю "продукту" та атмосферою, що наповнює митця та спонукає до створення нових продуктів мистецтва. В разі поєднання професійних якостей в одній особистості педагога-художника відбувається творчий процес відтворення творчого середовища через створення творчого продукту, що, у свою чергу, створює умови для неперервного професійного зростання.

Сьогодні відкриває для педагогів позашкільних закладів художньо-естетичного профілю унікальні можливості розвитку своїх творчих потенцій. Їм надається можливість використовувати різноманітні форми і методи викладання мистецьких дисциплін, розробляти та впроваджувати власні навчальні програми, експериментувати. Все це має стимулювати роботу педагогів та спонукати їх до пошуку нових підходів до навчання та виховання. Як наслідок, педагоги, які беруть активну участь у модернізації освітніх технологій, відчувають себе справжніми творцями навчального процесу.

Тому створення середовища для творчої діяльності та активної участі педагогічних працівників у загальношкільних заходах розглядається нами як необхідна психолого-педагогічна умова професійного розвитку педагогів позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного профілю, яка допомагає їм проаналізувати власну діяльність та спланувати самоосвіту.

Загальновизнано, що важливою складовою професійного розвитку педагогів виступають також міжособистісні взаємини в педагогічному колективі. Оцінка з боку колег має вагомий вплив на особистісне сприйняття себе як педагога, фахівця. Вона дає змогу визначити свій рівень володіння професійними компетентностями, намітити шляхи подальшого розвитку. Вимоги, які висуваються до педагога з боку керівництва або колег, спочатку сприймаються як зовнішні, але з часом на їх основі формуються стійкі ціннісні внутрішні орієнтири педагога. Тому дуже важливо організувати взаємини в колективі таким чином, щоб вони створювали атмосферу взаємоповаги, розуміння, сприяли формуванню у педагогів адекватної самооцінки.

Треба зазначити, що, перш за все, це стосується початківців, яким потрібно увійти в колектив, налагодити міжособистісні відносини з іншими педагогами, зарекомендувати себе як творчу особистість, продемонструвати свою педагогічну культуру.

На думку Р. Шакурова [8], найсильніший поштовх до творчого та професійного росту дають неформальні стосунки в педагогічному колективі, що мають форму наставництва.

Дослідники цього питання з різних країн світу стверджують, що досвідчений учитель, який виступає в ролі наставника, виконує декілька функцій: інформує, консультує, моделює, підтримує, наставляє, радить, допомагає. Виокремлюють три моделі наставництва: наставництво-навчання (стажер копіює наставника); наставництво-компетентність (наставник відносить навчання та оцінювання стажера до таких, що обумовлюють якість практики); наставництво-рефлексія (наставник займає позицію "критичного друга", який допомагає оцінити процес викладання) [9, с. 117].

Основним завданням наставника, що працює у позашкільному навчальному закладі художньо-естетичного профілю разом із молодим учителем, є ретельний аналіз програми, обговорення можливих варіантів розв'язання мистецьких, виховних, навчальних завдань, допомога початківцю в правильному виборі наочного матеріалу та засобів його презентації, відвідування та аналіз уроків початківця, запрошення його на свої уроки, консультування в разі виникнення будь-яких утруднень, допомога у відборі робіт учнів для виставок та конкурсів. Таке співробітництво є дуже ефективним, оскільки носить індивідуальний характер та задовольняє потреби конкретної людини. До того ж, молодий педагог у цьому

випадку виступає і як учитель, і як учень. Цінність такого досвіду складається з одночасного одержання знань і практичного їх застосування. Стає очевидним зв'язок між результатами праці педагога й рівнем його знань, загальної педагогічної культури.

Однак і сам наставник повинен постійно оновлювати свої знання, вдосконалювати художньо-педагогічні вміння, прагнути пізнати нові грані педагогічної майстерності. По крихтах збираючи все краще, що є у власному педагогічному колективі та за його межами, спостерігаючи за тенденціями розвитку науки й культури, постійно аналізуючи свою художньо-педагогічну роботу, досвідчений педагог трансформує отриману інформацію в практику навчально-виховної роботи і, тим самим, розвиває свою педагогічну майстерність.

Водночас, допомагаючи початківцю адаптуватися, реалізовувати себе як педагога, спеціаліста в галузі художньо-естетичних дисциплін, наставник навчається сам, бо молодий спеціаліст володіє новітніми знаннями, зокрема, в галузі новітніх технічних засобів, певним набором специфічних умінь та особистісних характеристик, притаманних тільки йому. Отже, відбувається процес взаємного збагачення.

Під час організації у позашкільних навчальних закладах роботи з професійного розвитку педагогів, зокрема методичної, крім вивчення новаторських ідей і досвіду провідних педагогів області, країни, світу, важливо звертати увагу на досягнення педагогів свого колективу. Досвід доводить, що у процесі такого підходу відбувається потужна стимуляція педагогічного колективу загалом, створюється доброзичливий творчий клімат, росте бажання інших педагогів удосконалюватися, підвищувати свій професійний рівень. Відтак, налагодження міжособистісних відносин між членами педагогічного колективу на засадах взаєморозуміння, взаємодопомоги, співробітництва та партнерства бачиться нам як ще одна психолого-педагогічна умова професійного розвитку педагогів у позашкільних навчальних закладах художньо-естетичного профілю.

Слід зазначити, що для того, щоб вищезазначені умови ефективно працювали, доцільно під час організації у позашкільному навчальному закладі художньо-естетичного профілю роботи з професійного розвитку педагогів використовувати індивідуальні та колективно-групові форми підвищення професіоналізму, враховувати дидактичні принципи навчання, спиратися на загальну класифікацію методів та засобів навчання, адаптуючи їх до специфіки сприйняття дорослою людиною, активно застосовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології. Все це значно підвищує рівень професіоналізму педагогів-художників, дає змогу їм самостійно розвиватися, постійно оновлювати свої знання, отримувати додаткову науково-теоретичну і практичну інформацію, активізувати роботу учнів на уроці, встановлювати з ними тісний емоційно-психологічний зв'язок, виходити на нові рівні виконання навчального плану, підвищувати педагогічну майстерність і зробити навчально-виховний процес більш ефективним.

Таким чином, визначені та теоретично обґрунтовані психолого-педагогічні умови професійного розвитку педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного профілю є взаємодоповнювальними елементами єдиного процесу, які інтегруються в структуру діяльності, спрямованої на досягнення педагогом-художником свого АКМЕ.

У той же час подальшого розгляду потребують окремі складові процесу професійного зростання педагогів-художників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. – М. : Знание, 1981. – № 10. – 96 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия : педагогика и психология).
2. Мудра О. М. Технологія та педагогічні умови підвищення ефективності інтенсивного навчання дорослих [Електронний ресурс] / О. М. Мудра // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. – 2009. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2009_2/pdf_2/09vomfed.pdf

3. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / [за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир : Вид-во ЖДПУ, 2003. – 483 с.
4. Психолого-педагогический словарь / [под ред. В. А. Мижерикова]. – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 991 с.
5. Стрітьєвич Т. М. Компоненти та критерії сформованості здатності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Т. М. Стрітьєвич // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008. – Вип. 74. – С.149-154.
6. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. / В. А. Сухомлинский ; [сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль]. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 1980. – 384 с.
7. Чарнецькі К. Психологія професійного розвитку особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / К. Чарнецькі. – К., 1999. – 30 с.
8. Шакуров Р. Х. Творческий рост педагога / Р. Х. Шакуров. – М. : Знание, 1985. – 80 с. – (Педагогика и психология ; вып. 5).
9. Villegas-Reimers E. Teacher professional development: an international review of the literature [Електронний ресурс] / Eleonora Villegas-Reimers. – Paris : UNESCO, 2003. – 197 p. – Режим доступу : www.unesco.org/iiep.

Слипич Ю.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГОВ-ХУДОЖНИКОВ

В статье представлены составляющие профессионального развития педагогов-художников в системе внешкольного образования, обозначены и теоретически обоснованы психолого-педагогические условия их профессионального роста.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, профессиональное развитие, педагоги-художники, творчество, самообразование, саморазвитие, наставничество.

Slipich Y.V.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PEDAGOGUES-ARTISTS

In the article are introduced integral parts of professional development of pedagogues-artists in the system of out-of-school education, there have been defined theoretical conditions of professional growth and there have been grounded psychological and pedagogical ones.

Key words: psychological and pedagogical conditions, professional development, pedagogues-artists, creative work, self-education, self-development, tutorship.

УДК 373.5

Стецько І.І.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЕМПАТІЇ У СТУДЕНТІВ МОВНИХ ТА НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті визначено й обґрунтовано поняття "емпатія"; досліджено рівень сформованості почуття емпатії у студентів мовних ВНЗ та студентів ВНЗ економічного спрямування у порівняльному аспекті.

Ключові слова: емпатія, емпатійні тенденції, співчуття, співпереживання, регіональні і гендерні диференціації, формування і розвиток емпатії.

Сучасні вітчизняні й зарубіжні вчені дедалі частіше апелюють до проблеми розвитку емпатії, оскільки, як засвідчують багатоаспектні психолого-педагогічні дослідження, у